https://doi.org/10.53656/for23.562dase

ДА СЕ ПОДРЕДИ НЕПОДРЕДИМОТО

Мартин Колев
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Да се напише днес история на българската литература от първите две десетилетия на XXI век, е дело рисковано, амбициозно, трудоемко – дори леко налудно във вдъхновения възрожденски смисъл. Става въпрос за огромна литературна продукция, чиято жанрова, тематична, стилистична разноликост и дифузност е видима дори с просто око – в скорошно интервю проф. Милена Кирова казва по този повод, че „българската литература не познава период на по-динамично, по-разнообразно, по-променливо време на развитие“[1]. Без обичайния за работата на литературния историк времеви подстъп от няколко десетилетия, този трудно обозрим океан от заглавия трябва да бъде преплуван и пресят собственоръчно, след което да бъде въдворен в придирчивите ограждения на литературноисторическия наратив с равни дози ерудиция за досегашното и интуиция за предстоящото. Поначало такъв проект трябва да бъде позициониран върху динамичната, лиминална плоскост на едно съставено от многобройни подвижни части, все още флуидно и непостоянно *днес*. Сполучливо е, в тази връзка, решението на дизайнера на изданието Иво Рафаилов да колажира на корицата фотографии на емблематични за периода автори, но трудно разпознаваеми и пикселизирани. Така се създава алюзията за незаредено напълно компютърно изображение, чиято яснота и смисъл тепърва ще се проясняват с хода на времето.

Както си личи и по заглавието, „Българската литература през XXI век (2000 – 2020), част 1“ (Kirova 2023) представлява само първа част на проучването – тоест възприемането на неговия цялостен образ също тепърва предстои. Тази част се занимава главно с първото десетилетие на новия век. Тя обаче

започва с обемна глава, посветена на предходното емблематично десетилетие, която е показателно озаглавена „Докога продължават 90-те години? Дългият двайсети век“. Различните начини, по които литературните тенденции на 90-те години се разгръщат, резонират и заглъхват впоследствие, биват проследени в отделни части, фокусиращи се върху белетристиката и поезията от първото десетилетие на XXI век. Последната, доста обширна част от книгата разглежда подробно развитието на драматургията през целия период – от 90-те години, та чак до „подстъпа към третото десетилетие – време за леко писане“. Тази част е особено приносна поради оскъдното количество налична театрална критика и се стреми да щрихира контурите на една празнина от литературната и културната история на разглеждания период, да упъти и улесни усилията на бъдещите литератори и изкуствоведи.

Но как може да се ориентира изобщо един изследовател в рамките на такъв богат, разногласен и хаотичен период? Като конструира методологията на изследването съобразно разглеждания обект, гласи подходът на Кирова. Изключвайки един по един възможните методологически подходи, които би могла да използва – постъпателно-хронологически, тематично-типологически, микроисторически и т.н., тя обосновава решението си да прибегне до своеобразна микстура от тях, до една трансгресивна методология, която да обхване „необузданото поведение“ (Kirova 2023, p. 15) на разглеждания материал. Действително до края на книгата се запазва впечатлението, че този подход не просто е удачен в случая, но навярно е и единственият възможен. И ако задачите, които Кирова си поставя с това изследване, са поначало трудоемки, тя ги усложнява допълнително с едно свое решение – да се противопостави (отново) на традиционния каноноцентричен режим на българската литературна история с присъщия му рефлекс към утвърждаване на „генералска линия“. „Българската литература през XXI век“ обръща внимание както на високата, така и на популярната литературна продукция, като все пак поставя една необходима разграничителна линия между популярната и масовата литература.

Появата на ключовия за литературоведския речник на Кирова термин „генералска линия“ ни подсказва, че можем да разчитаме настоящото изследване и като продължение на нейни предишни трудове. Органична в това отношение изглежда връзката с най-скорошния и навярно най-мащабен изследователски проект на Кирова – тритомната „Българска литература от Освобождението до Първата световна война“ (2016 – 2020). В „Българската литература през XXI век“ обаче ще открием следи от различните професионални интереси и посоки на развитие, които асоцииране с името Милена Кирова. Особено забележимо е присъствието на *Кирова като литературен критик*, защото тази книга е резултат от нейното дългогодишно писане на критически рецензии – но и от актуалната невъзможност за безпроблемното им обединяване в едно книжно тяло. Кирова изтъква, че настоящото проучване се позиционира в несигурната, все

още недооформена територия между две научни оптики: „Написана с амбицията да бъде литературна история, тази книга ще се прочете като критика, защото нейното вчера […] все още е днес“ (Kirova 2023, p. 13). Това леко парадоксално обстоятелство предоставя и една допълнителна възможност на заинтересувания читател извън главните цели на проучването – възможността да наблюдава отблизо, в „лабораторна обстановка“ деликатните и комплексни операции, чрез които оперативната критика се преформатира в литературна история. Благодарение на опита си в двете области Кирова успява в доста случаи да установи слепите петна на критическото наблюдение – както чужди, така и свои – и да помести разискваните явления в по-широкообхватен и обективен, панорамен модел на наблюдение. Така от сравнителната дистанция на настоящето Кирова оспорва редица утвърдени критически представи от близкото минало: за липсата на социална линия в прозата, отразяваща бурните промени от началото на Прехода; за внезапното възраждане на жанра на разказа в края на първото десетилетие на XXI в.; за заглъхването на поезията след „големия взрив“ през 90-те години на предходния век и др. Тези наблюдения могат да се разглеждат и като частен случай на един характерен диалектически подход на Кирова, който е често наличен в работата ѝ. Това е нейното впечатляващо умение да съчетава активното участие в конструирането на актуалния литературоведски дискурс със способността за (само)рефлексивно обглеждане на този процес отстрани, с остра чувствителност към устойчивите интерпретативни клишета, които при по-внимателен прочит се разпадат. Подобно на детето от приказката на Андерсен, авторката не се свени да се провикне, че царят е гол.

В немалка степен, тази нова литературна история продължава и доразвива реторико-дискурсивната стратегия, позната от тритомната история на Кирова. Резултатът е един изключително четивен научен текст, който понякога даже буди подозрението, че е по-увлекателен от произведенията, за които разказва. Този текст подмамва с „иронично находчивата разговорност“ (Stoycheva 2018, p. 384) на своето звучене и основателно оставя впечатлението, че „[т]екстът Кирова е текст на човека Милена със своята ерудиция и непосредственост“ (Stoichkova 2021, p. 381). Бих добавил – и текст на *Кирова като преподавател*, защото в неговото занимателно сладкодумие откриваме премислено и опитно конструиран подход, който знае как да презентира сложни и понякога суховати проблеми по разбираем начин, будейки любопитството на читателя слушател. Между панорамните части, описващи широкомащабни тенденции и изброяващи многобройни имена и заглавия, предвидливо са поставени микроисторически „спирки“ – подглави, посветени на частни случаи, като драматургията на Яна Борисова, поезията на Кирил Кадийски и Георги Борисов, един любопитен психоаналитичен прочит на Виктор Пасков и др. Част от този дискурсивен подход са и колоритните, увлекателни подробности от културологичен, социологичен и пр. тип, с които литературно-историческият разказ гарнира изложението си в бележ-

ки под линия, вътрешнотекстови вметки с анекдотичен характер и др. Чрез тях текстът се стреми да образова, без да натяква разнопосочната си ерудиция, и да предостави максимално количество синтезирана информация – независимо дали става въпрос за литературните мистификации около Кадийски и Христо Калчев, или за библейската етимология на думи като „апокрифен“, „вулгарен“, „ад“.

Подобни бележки, и особено една глава, посветена на литературата с религиозна тематика и християнски послания, ни напомнят и за другото академично амплоа на авторката – за *Кирова като библеистка*. По сходен начин можем да отчетем в текста и присъствието на *Кирова като феминистка*. То е видимо едновременно на макониво (например в подглавата, разглеждаща т. нар. проект „Нова женскост“ през 90-те години), но и на микониво, в находчиви наблюдения, разпръснати из цялата книга – например способността на жени авторки от старото поколение, като Донка Петрунова и Весела Люцканова, за по-умело приспособяване към изискванията на постсоциалистическия литературен пазар (Kirova 2023, p. 41). Изобщо, отчетлив е стремежът на изследването да репрезентира маргинализирани авторски гласове, да осветлява периферни сектори от литературния и културния живот, които обикновено остават в сянка. Важна и новаторска в това отношение е главата „Каузи на непопулярно-различното“, която отделя внимание на явления като екологичната поезия (Димитър Кенаров), гей поезията (Николай Атанасов, Николай Бойков) и поезията, създадена от автори с „източни корени“ (Васил Чапразов, Хайри Хамдан, Азиз Таш). Кирова отчита присъствието на такива явления – бели лястовици тъкмо през първото десетилетие на века, чийто интелектуален климат описва като „по-разнообразен, по-разкрепостен и по-толерантен“ от идващото след него, като следствие от „недоизчерпания трансформативен потенциал на 90-те“ (Kirova 2023, p. 163). Всъщност трансформативният потенциал на първото демократично десетилетие, заедно с начините, по които той бива перципиран, оползотворяван, манипулиран и в крайна сметка – изчерпан, изпъква като една от главните теми, които занимават изследването, ако ли не и като Главната.

И при все че можем да определим подхода на Кирова като напредничав за родните литературоведски тенденции и близък до актуални, глобални насоки на развитие, проследяването на неговата генеалогия като че ли ни отвежда обратно до един образцов тъкмо за класическите ни културни традиции възрожденски плам – и обратно до главния, диригентски глас в тази полифонична симфония, гласа на *Кирова като литературен историк*. Визирам отчетливия стремеж (и) на това изследване да комбинира зоните на личен изследователски интерес с потенциалната им колективна полза, с практиката „на ползу роду“. „Българската литература през XXI век (2000 – 2020), част 1“ е задвижвана както от амбицията „да се подреди неподредимото“ – отвъд „относителната стабилност на традиционни представи, например *жанр* и *поколение*“ (Kirova 2023, p. 257), присъщи на предходни периоди – така и от усилието да се изведат нови въз-

можни посоки на проучване, да се очертаят примамливи зони на литературно исторически интерес, които биха привлекли вниманието на бъдещите изследователи на тази нова литература. Сходна мотивация откривам и в амбицията на книгата да събере на едно място възможно най-голямо количество представителна за разглеждания период литературна продукция, заедно със статистически данни, факти от културния и политическия живот и т.н. Кирова отбелязва, в тази връзка (в цитираното интервю по „Дарик“), че е била мотивирана от желанието си да представи литературния живот на периода отвъд „високата оптика на каноноцентричното мислене“, заради която обикновено „истински интересните явления – забавните, разнообразните – остават отдолу скрити“. Допълнителна мотивация представлява и нарастващият в хода на проучването скептицизъм към колективната съвременна нагласа, че „дигиталното пространство ще съхрани информацията во веки веков“ (Kirova 2023, p. 10).

Откриваме погледа на литературния историк и в многобройните, ползотворни, понякога изненадващи асоциативни връзки, които изследването установява между различни автори и произведения, понякога далеч отвъд ограниченията на конкретно проучваните десетилетия. Те варират от частни наблюдения (като сходството на драматургичните герои на Иван Кулеков с Душко Добродушков) до отчитането на по-мащабни нагласи – например склонността на новата българска литература да провижда в отчайващото време на Прехода повторение на смутния период непосредствено след Освобождението, за който „З. Стоянов пише, че „днес не е време за идеали, ами за гечинмек“, а Вазов описва хората „с тесни чела и широки джобове“ (Kirova 2023, p. 197).

Още много може да се каже за това разнолико и навременно издание, но вероятно неговият действителен лик ще се оформи едва с излизането на предстоящата втора част. По думите на проф. Кирова, тя ще се занимава главно с второто десетилетие на новия век и дори ще засегне настъпващите промени в литературната ситуация през първите две години на третото десетилетие. Да се подреди неподредимото, звучи като парадоксална, леко абсурдна задача – но тъкмо такъв е и периодът, в който имаме късмета да живеем, четем и пишем.

БЕЛЕЖКИ

1. Дарик, 2023. Проф. Милена Кирова – Българската литература през XXI век [интервю]. *Дарик радио* [23.04.2023 г.]. https://youtu.be/2-cEpKUbj9g, [дата на посещение 8.6.2023].

ЛИТЕРАТУРА

КИРОВА, М., 2023. *Българската литература през XXI век (2000 – 2020), част 1.* София: Colibri.

СТОИЧКОВА, Н., 2021. Съвременната литературна история. Между концептуалната конструираност и методологическата хетерогенност, между богатата ерудираност и езиковата непосредственост, между традициите и иновациите. *Литературата*, год. XV, кн. 26, с. 378 – 392.

СТОЙЧЕВА, Св., 2018. Приписки на Светлана Стойчева към книгата на Милена Кирова „Българска литература от Освобождението до Първата световна война. Част 2. В: *Литературата: удоволствия и предизвикателства. Юбилеен сборник в чест на професор Милена Кирова*, с. 370 – 385. София: УИ „Св. Климент Охридски“.

Acknowledgments. This study is financed by the European Union-NextGenerationEU, through the National Recovery and Resilience Plan of the Republic of Bulgaria, project SUMMIT BG-RRP-2.004-0008-C01.

REFERENCES

KIROVA, M., 2023. *Balgarskata literatura prez XXI vek (2000 – 2020), chast 1*. Sofia: Colibri.

STOICHKOVA, N., 2021. Savremennata literaturna istoria. Mezhdu kontseptualnata konstruiranost i metodologicheskata heterogennost, mezhdu bogatata erudiranost i ezikovata neposredstvenost, mezhdu traditsiite i inovatsiite. *Literaturata*, vol. XV, no. 26, pp. 378 – 392.

STOYCHEVA, Sv., 2018. Pripiski na Svetlana Stoycheva kam knigata na Milena Kirova „Balgarska literatura ot Osvobozhdenieto do Parvata svetovna voyna. Chast 2“. In: *Literaturata: udovolstvia i predizvikatelstva. Yubileen sbornik v chest na profesor Milena Kirova*, pp. 370 – 385. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“.

ARRANGING THE UNARRANGEABLE

✉ **Martin Kolev, PhD Student**
Web of Science Researcher ID: HSE-2224-2023
Department of Bulgarian literature
Faculty of Slavic Studies
Sofia University “St. Kl. Ohridski”
15, Tsar Osvoboditel Blvd
1504 Sofia, Bulgaria
E-mail: martinpkolev@gmail.com